

Detta nummer av *Nordisk Arkitekturforskning* dediceras Birgit Krantz (1930–1998). Hon var professor i Byggnadsfunktionslära vid Lunds universitet och under en tid ordförande i *Nordisk Förening för Arkitekturforskning*. Som nybliven emeritus tog hon initiativet till att ett nummer av *Nordisk Arkitekturforskning* skulle handla om feminism och arkitekturforskning genom att i april 1997 anordna seminariet *Gender i stadens rum*. Kort efter det att seminariet avslutats fick hon vetskap om den sjukdom som drabbat henne och så snabbt skulle ända hennes liv. Hon var aktiv in i det sista och också med i de inledande diskussionerna om tidskriftsnumret. När nu numret till sist publiceras är det redaktionens förhoppning att resultatet lever upp till Birgits förväntningar. Det förtjänas att omnämna att Birgit var en av de aktiva i *Nordiska forskargruppen för det nya vardagslivet*. Hon var också den som introducerade feministiskt teori på Arkitekt-skolan i Lund.

FEMINISTISK arkitekturanalys i Norden är ett relativt nytt forskningsfält jämfört med dess etablering i övriga västvärden. Angreppssättet är svagt förankrat i arkitektskolornas grund- och forskarutbildning men en långsamt växande skara forskare, framförallt kvinnliga, har tagit till sig feministisk teoribildning. I detta nummer av *Nordisk Arkitekturforskning* presenteras en del av denna forskning. Numret bygger till stor del på presentationer från seminariet *Gender i stadens rum* som ägde rum i Stockholm i april 1997 på initiativ av professor Birgit Krantz. Drygt 20 forskare från de nordiska länderna deltog, de svenska deltagarna var dock överrepresenterade. *NorFA* stödde finansiellt seminariet inklusive detta nummer av *Nordisk Arkitekturforskning*, tillsammans med det svenska *Nationella sekretariatet för genusforskning*.

Numret skall ses som en introduktion av forskningsfältet för en bredare krets. Flera av artiklarna bygger på projekt som inte är avslutade men torde ändå visa forskningsinriktningar och problematiseringar som kan komma att utvecklas än mera. Vår förhoppning är att artiklarna skall stimulera till utveckling av den feministiska arkitekturforskningen.

Ett feministiskt perspektiv på arkitektur har visat sig väcka känslor hos de flesta och associationerna kan gå i många olika riktningar. Men även en brist på feministiskt perspektiv åstadkommer samma reaktioner. Vi kan ta ett exempel från den svenska kultur- och arkitekturscenen från i höstas. Det svenska arkitektförbundets fackliga tidning *Arkitekten* (nr 10 1998) följer upp en kritisk recension i dagspressen av den nyskrivna *Att bygga ett land. 1900-talets svenska arkitektur*, utgiven av Arkitekturmuseet och Bygghörsningsrådet. Under numrets tematiska rubrik "Grabbkultur gör kvinnorna osynliga" behandlas såväl lönestatistik och kvinnors position i yrket som kvinnors representation i olika sammanhang. Debatten utgår från konstaterandet att endast ett fåtal kvinnliga arkitekter omnämns i boken, för perioden efter 1960 inte en enda. I en intervju motiveras de fåtalet presenterade kvinnliga arkitekterna i *Att bygga ett land*, med att de inte haft en "tillräckligt betydelsefull produktion" och att deras produktion inte är uppmärksamrad eller tillräckligt "spektakulär". Andra faktorer som framhålls är den svåra upphovsrätten. De tidiga kvinnliga arkitekternas pionjärroll och

bostadens centrala roll som arkitekturuppdrag på det tidiga 1900-talet motiverar att det finns kvinnor representerade i de tidiga epokerna men inte i de senare. *Arkitekten* framhåller att inte heller många kvinnor är omnämnda i *Guide till Stockholm. 400 hus från 800 år* eller finns presenterade i den nyöppnade basutställningen på Arkitekturmuseet i Stockholm. Vi håller det för troligt att det går att hämta motsvarande exempel från de övriga nordiska länderna.

En första fråga om lönesättning och karriärmöjligheter är viktig. Här finns mycket att diskutera för kårens kvinnor och män. Men dessa frågor ser vi närmast som en del av den allmänna nordiska jämställdhetspolitiken. En andra fråga, hur och efter vilka kriterier, kvinnliga arkitekter bedöms av kolleger och omvärlden och hur man bestämmer vad som är en "tillräckligt betydelsefull produktion", handlar om hur kvinnors insatser i samhället uppfattas och värdesätts. Sådana frågor står i centrum för genusforskningen eller feministisk forskning.

Det har många gånger påpekats att kvinnliga arkitekter väljer att inrikta sig på mer jordnära och brukartillvända arbetsuppgifter som kanske inte resulterar i vad som betecknas som "spektakulära" lösningar. Se t ex *Kvinnor som banade väg. Porträtt av arkitekter*, redaktör Gunilla Lundahl. Kvinnliga arkitekter arbetar ofta med bostäder och bostadsområden, men de arbetar också med offentlighetens byggnader. Generellt är kvinnors erfarenheter fortfarande i större utsträckning än mäns kopplade till vad som brukar benämnas den privata sfären, men det borde inte leda till att det privata rummet inklusive dess arkitektur tillmätts lägre status. Man kan tolka situationen så att kvinnors lägre representation när svensk arkitektur presenteras återspeglar samhällets organisation i stort. Det är uppenbarligen de offentliga byggnaderna som idag oftast tillmätts störst värde och får mest uppmärksamhet inom arkitekturen. Men det kan vara svårt att bedöma om det är *generellt* vad kvinnor ritar som osynliggörs eller om det är för att kvinnor tenderar att rita *vissa* typer av byggnader som dessa anses utgöra en "mindre betydelsefull produktion".

Hur kan det komma sig att situationen idag är sådan? En del av förklaringen är säkert att kvinnor sent kommit in i yrket. Situationen varierar dock något i Norden. I Sverige fick kvinnor tillträde till de tekniska högskolorna, till vilka arkitektutbildningen var och är förlagd, 1921. Först vid slutet av 60-talet blev fördelningen mellan manliga och kvinnliga arkitektstuderande något sånär jämn. Idag dominerar de kvinnliga eleverna. Men cheferna på arkitektföretagen är alltjämt övervägande män och bara ca en tredjedel av stadsarkitekterna är kvinnor. Yrkets utveckling har under hela 1900-talet således präglats av männen och deras erfarenhetsvärld. Det gäller också forskningen.

På flertalet nordiska universitet finns speciella centrum för feministisk forskning eller centrum för kvinnoforskning som de ofta betecknas. Deras uppgift är att verka för utveckling av feministisk forskning i sig och dess

integrering i övriga discipliner. Det ekonomiska bidraget till tryckningen av detta nummer som det svenska *Nationella sekretariatet för genusforskning* gett, skall ses i ett sådant perspektiv.

Ännu har den kreativa och inspirerande verksamheten vid dessa centra inte satt särskilt många spår inom arkitektur och stadsbyggnadsforskning. Inom övriga discipliner, framför allt humaniora och samhällsvetenskap, har däremot teori och metodutveckling kommit långt och lett till omvärderingar och nya perspektiv. Man har gett många bortglömda kvinnliga författare och konstnärer upprättelse och även uppmärksammat deras verk. Det feministiska perspektivet har också medfört att historien har fått kompletteras eller skrivas om. Ett aktuellt exempel *Nordiska Kvinno-litteraturhistoria* som hittills utkommit med fyra band. Den har inte bara lyft fram många bortglömda författare utan också gett nya tolkningar, t ex av modernismen.

Utifrån ovanstående reflexioner finns det anledning för arkitekturforskningen att vidga perspektivet och ställa sig följande frågor:

- uppfattar kvinnor och män arkitektur på olika sätt?
- använder kvinnor och män den byggda miljön på olika sätt?
- utvecklar kvinnor och män olika formspråk?
- har kvinnor och män olika makt över hur rummet formas och används?
- medverkar arkitekturen, och i så fall hur, till att vidmakthålla/förändra synen på vad som är manligt och kvinnligt?

De är sådana frågor som bildar utgångspunkt för detta nummer av *Nordisk Arkitekturforskning*. Vi tar alltså avstamp i feministisk teori eftersom vi vill belysa kvinnors erfarenheter, maktrelationer mellan män och kvinnor inom arkitektur och planering men också öppna upp för förändringar.

Carina Listerborn inleder artikelserien med att presentera den feministiska kunskapsteorins utveckling och belyser särskilt feminismens kritik av den traditionella forskningens objektivitetsanspråk. Med utgångspunkt från kroppens plats i rummet analyserar författaren dolda könsmaktstrukturer i relation till rummets utformning. Ett könsteoretiskt angreppssätt visar sig då vara relevant även för arkitekturforskning.

I den följande artikeln diskuterar **Liv Toril Pettersen** samspelet mellan teori och praktik utifrån norska erfarenheter av försök att tillämpa jämställdhet i samhällsplanering. Det råder bristande överensstämmelse i användningen av begrepp som jämställdhet, kvinnor och kön mellan å ena sidan forskningen, å andra sidan den politiska praktiken. I praktiken är begreppen inte särskilt tydligt avgränsade utan överlappar varandra slumpmässigt. Samtidigt tenderar maktstrukturer i den politiska praktiken att komma bort. Hon ifrågasätter om de teoretiska utgångspunkterna är i överensstämmelse med politiska och praktiska föreställningarna om jämställdhet och kön.

Det könsneutrala förhållningssättet i planeringen diskuteras av **Tora Friberg** och **Anita Larsson** utifrån ett pågående forskningsprojekt om genusperspektiv i översiktlig planering. Det har funnit att det finns en uttrycklig ambivalens och osäkerhet i hur dagens planerare ser på manligt och kvinnligt. Om frågan uppmärksammas förlägger man det kvinnliga till hemmet och den privata sfären med dess närmaste omgivning. Detta förhållningssätt ställs mot feministiska tolkningar av kvinnors relation till det offentliga rummet i aktuell forskning. I spänningsfältet mellan det privata och det offentliga ser författarna nyckeln till nästa steg i att fördjupa innebörden av ett genusperspektiv i den fysiska planeringen.

Maria Göransdotters artikel diskuterar ideologin bakom bostadsarkitekturen och hemmiljön såsom den kom till uttryck i olika manifest och artiklar under svenskt 1930-tal. Genom att jämföra sekelskiftets kvinnoideal med funktionalismens utifrån ett rumsligt perspektiv visar hon att föreställningar om kön både omformulerades och vidmakthölls i utvecklingen av folkhemmet.

Inom en större undersökning av modernitetens förhållande till det historiska studerar **Thordis Arrhenius** hur *the Modern Movement*, såväl som den svenska funktionalismen, använder genuskodade metaforer som medlare i konflikten mellan varaktighet och förändring. Med ett antal exempel, bl a Le Corbusiers's Le Modulor och svenska köksstudier från 60-talet, beläggs en tendens i metaforanvändandet. Det nya identifieras och tillskrivs som feminint och tar plats i den feminina sfären, detta döljer spänningen mellan varaktighet och förändring och lämnar de universella, maskulint identifierade värdena oberörda av moderniteten.

Betty Vang tar avstamp i den poststrukturalistiska feminismen. Genom dekonstruktion av begreppet kön framhåller hon att det kanske inte längre är meningsfullt att tala om kvinnor som en analytisk enhetlig grupp. Med denna slutsats blir kön en av flera mänskliga variabler att ta hänsyn till i planeringen.

Den växande forskningen inom området som bedrivs i västvärlden har vi inte haft möjlighet att ens överskådligt presentera här. För att ändå ge en överblick bifogas en litteraturlista med artiklar, rapporter och böcker inom området för att ge intresserade läsare möjlighet att gå vidare.

Anita Larsson, Carina Listerborn och Magdalena Forshamn